

Az egyházi iskolák helyzete Európában és Magyarországon az állam–egyház kapcsolati modellek tükrében

1. Kiindulópont: az egyházi iskola mint állami egyházjogi kérdés

Az egyházi iskolák jogi helyzete nem önmagában, hanem az állam és a vallási közösségek alkotmányos viszonyában értelmezhető. Az oktatás közfeladat, ugyanakkor a nevelés, a világnézeti meggyőződés, a vallási identitás és a szülői jogok egyik legfontosabb intézményi tere. Ezért az egyházi iskolák szabályozása különösen érzékeny pontja az állami egyházjognak: egyszerre jelenik meg benne az állami semlegesség, az egyházi autonómia, a vallásszabadság intézményes oldala és a közjó érdekében történő együttműködés.

Az európai államok között nincs egységes állam–egyház modell. A vallásszabadság közös minimuma mellett a történeti, kulturális és alkotmányos hagyományok eltérő intézményi megoldásokat eredményeztek. Önmagában sem az államegyházi rendszer, sem az elválasztás valamely formája nem tekinthető ellentétesnek a vallásszabadsággal. A döntő jogi kérdés az, hogy az adott rendszer biztosítja-e az egyén vallásszabadságát, a vallási közösségek működési szabadságát, a felekezeti egyenlőség megfelelő garanciáit és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát.

Az egyházi iskola e szempontból nem pusztán fenntartói kategória. Lényegi sajátossága, hogy vallási vagy világnézeti tekintetben elkötelezett nevelési-oktatási intézményként működhet. Ez különbözteti meg az állami vagy önkormányzati semleges iskolától. Az állami iskola feladata a vallási és világnézeti kérdések tárgyilagos, kiegyensúlyozott és azonosulást kerülő bemutatása lehet; ezzel szemben a vallási meggyőződés tanítása valamely vallási közösség saját, elkötelezett tevékenysége.

2. Az európai modellek és az oktatás különböző megoldásai

Az európai állami egyházjogi modellek több fő típusba sorolhatók. Az államegyházi modellben valamely történeti egyház különleges közjogi helyzetben van. Ilyen típusú berendezkedés példaként említhető Anglia vagy Dánia. A modern államegyházi modell azonban nem azonos a vallásszabadság hiányával. Akkor egyeztethető össze a vallásszabadság követelményeivel, ha az állam megfelelő

garanciákkal védi azok jogait is, akik nem tartoznak az államegyházhoz, vagy vallásilag semleges oktatást kívánnak igénybe venni.

Az oktatás területén az államegyházi hagyomány azt eredményezheti, hogy az egyházi intézmények nem kivételes vagy periférikus szereplők, hanem a történetileg kialakult oktatási rendszer természetes részei. E modellben a jogi kérdés nem az, hogy létezhet-e egyházi jelenlét a közfeladatok körében, hanem az, hogy az állam a történeti egyház különleges helyzete mellett biztosítja-e a pluralizmust és az egyéni vallásszabadságot.

Más logikát követ a radikális elválasztás modellje, amelynek klasszikus példája Franciaország. E rendszerben az állam a vallást erőteljesen távol tartja a közintézményektől, különösen a közoktatástól. A közoktatás erősen szekularizált, az állami iskola nem válik vallási tanítás intézményes közvetítőjévé. A francia típusú laicitás a vallási semlegességet szigorúan értelmezi, és az egyházakkal való állami együttműködést korlátozottabban kezeli. Ennek előnye az állami intézmények vallási távolságtartásának következetes biztosítása, kockázata viszont az lehet, hogy a semlegesség a vallási meggyőződés társadalmi megjelenésének indokolatlan szűkítésévé válik.

A kapcsolódó modell ezzel szemben az állam és az egyház intézményi különállását nem az együttműködés kizárásaként fogja fel. Németország, Ausztria és a német nyelvterület jelentős része ebbe az irányba mutat. A modell lényege, hogy az államegyháziságot elutasítja, de az elválasztás helyett vagy mellett a bevett, történetileg jelentős vallási közösségekkel való intézményes együttműködést hangsúlyozza. Oktatási szempontból ez azt jelenti, hogy az állami iskolákban is megjelenhet erős és intézményes vallási-egyházi jelenlét, ugyanakkor az állami iskola nem válik valamely egyház belső intézményévé.

Az együttműködő elválasztás modellje elsősorban a dél-európai, latin országokkal hozható összefüggésbe, különösen Olaszországgal. Itt az állam és az egyház különállása mellett megállapodásokon alapuló együttműködés alakult ki. Az állam számol a történeti egyházak társadalmi súlyával, és nem zárkózik el attól, hogy az egyházak közfeladatok ellátásában is részt vegyenek. Az oktatás területén ez lehetővé teszi az egyházi intézmények államilag elismert, jogilag rendezett közreműködését.

Külön figyelmet érdemel Írország, ahol az oktatási rendszer jelentős részben egyházi intézményekre épül. Ez a megoldás jól mutatja, hogy az európai vallásszabadsági keretek nem írnak elő egységes oktatásszervezési modellt. Az állam-egyház viszony alkotmányos minősítése mindig attól függ, hogy a konkrét rendszerben biztosítottak-e az egyéni és közösségi vallásszabadság garanciái, valamint a világnézetileg eltérő igények méltányos kezelése.

3. Az egyházi iskola alapjogi háttere: tanítás, autonómia, semlegesség

Az egyházi iskolák jogi helyzetének alapja a vallásszabadság intézményes oldala. A vallásszabadság nem csupán azt jelenti, hogy az egyén belső meggyőződése védelmet élvez, hanem azt is, hogy a vallási közösségek saját tanításukat közvetíthetik. A vallás vagy más meggyőződés tanításának és terjesztésének joga a vallásszabadság része, és természeténél fogva közösségi jellegű jogosultság.

E körben világosan el kell különíteni két tevékenységet. Az egyik a vallásról, vallásokról vagy világnézetekről szóló tárgyilagos ismeretközlés. Ez az állami, világnézetileg semleges iskola feladata is lehet, feltéve, hogy az oktatás arányos, kiegyensúlyozott és azonosulástól mentes. A másik a vallási meggyőződés tanítása, amely már valamely vallási közösség saját elkötelezett tevékenysége. Az előbbi nem helyettesíti az utóbbit: az, hogy az állami iskola ismertet vallási tartalmakat, nem teszi szükségtelessé azt a jogot, hogy a vallási közösségek maguk is megjelenhessenek, és saját tanításukat saját identitásuk szerint közvetíthessék.

Az egyházi iskola ezért nem egyszerűen alternatív oktatási szolgáltató. Vallási vagy világnézeti identitással rendelkező intézmény, amelynek sajátossága az intézményi autonómia és a fenntartói elkötelezettség. Az ilyen intézmények identitása szorosan kapcsolódik ahhoz, hogy a fenntartó vallási közösség a nevelésben saját értékrendjét és tanítását megjelenítheti. Ebből következően az egyházi iskola belső arculatának védelme nem pusztán oktatásszervezési kérdés, hanem a vallásszabadság intézményes garanciája.

Az állami semlegesség ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy az államnak minden vallási intézményes jelenlétet ki kell zárnia a közfeladatok köréből. A semlegesség jogi értelemben elsősorban azt követeli meg, hogy az állam ne azonosuljon valamely vallási tanítással, ne avatkozzon be a vallási közösségek belső ügyeibe, és ne alkalmazzon önkényes vagy diszkriminatív különbségtételt. Ebből nem következik az, hogy az állam ne működhetne együtt vallási közösségekkel oktatási, szociális vagy más közfeladatok ellátásában.

4. Magyarország mint kapcsolódó modell

Magyarország állami egyházjogi rendszere az egyházi iskolák szempontjából kapcsolódó modellként írható le. A magyar megoldás nem államegyházi rendszer: az állam és az egyház intézményesen különváltan működik, az egyház nem válik közhatalmat gyakorló szervvé, az állam pedig nem avatkozhat be az egyház belső ügyeibe. Ugyanakkor a magyar rendszer nem azonos a radikális francia típusú

elválasztással sem, mert nem tekinti a vallást pusztán magánügynek, és nem zárja ki az egyházak közfeladatokban való részvételét.

A kapcsolódó modell magyar sajátossága abban áll, hogy az intézményi elválasztás mellett széles körű együttműködés alakult ki az állam és a bevett egyházak között, különösen a közszolgáltatások terén. Az oktatás e közszolgáltatások egyik legfontosabb területe. Az egyházi iskola Magyarországon nem állami intézmény, de közfeladatot láthat el. Fenntartója vallási közösség, működése pedig köznevelési jogi keretek között történik. Ez a kettősség a kapcsolódó modell lényegét fejezi ki: az állam és az egyház nem olvad össze, de nem is elszigetelten működik egymástól.

A magyar rendszerben különösen fontos az a tétel, hogy világnézetileg elkötelezett iskola nem lehet állami fenntartásban. Az állami iskola világnézetileg semleges intézmény. Ez azonban nem akadályozza annak, hogy nem állami fenntartók — így egyházi fenntartók — vallási vagy világnézeti tekintetben elkötelezett iskolákat működtessenek. Az állami semlegesség tehát az állami intézményre vonatkozik, nem pedig arra, hogy az oktatási rendszer egészéből ki kellene zárni az elkötelezett intézményeket.

A kapcsolódó modell alapján az egyházi iskola nem kivétel a semlegesség alól, hanem a semlegesség és a vallásszabadság együttes értelmezésének következménye. Az állam semleges marad, mert nem sajátjaként tanítja az egyház hitét; az egyházi fenntartó viszont autonóm marad, mert saját intézményében saját vallási identitását megjelenítheti. Az állam és az egyház közötti kapcsolat ebben a körben nem alá-fölrendeltség, hanem jogilag szabályozott együttműködés.

5. Állami támogatás, közfeladat-ellátás és az egyházi intézmények sajátossága

Az egyházi iskolák állami támogatása a kapcsolódó modellben nem önmagában privilégiumként értelmezendő. Ha az egyházi iskola közfeladatot lát el, akkor az állam részéről indokolt lehet a közfeladat-ellátáshoz kapcsolódó támogatás. A támogatás jogi alapja nem az állam vallási azonosulása, hanem az, hogy az egyházi intézmény a köznevelési rendszerben olyan feladatot végez, amely egyébként is közérdekű.

A pozitív semlegesség ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy az állam nem hozhatja hátrányos helyzetbe azokat az elkötelezett intézményeket, amelyek a közfeladat-ellátásban részt vesznek.

A semlegesség nem közömbösség és nem a vallási szereplők kizárása. Inkább azt kívánja meg, hogy az állam a különböző fenntartók és világnézeti meggyőződések között alkotmányosan igazolható, tárgyilagos szempontok alapján tegyen különbséget.

Az egyházi iskola állami támogatása ugyanakkor nem járhat az egyházi autonómia felszámolásával. Az állam ellenőrizheti a köznevelési jogi követelmények teljesítését, de nem bírálhatja felül az egyház belső döntéseit olyan kérdésekben, amelyek az egyházi önállóság körébe tartoznak. Az egyházi fenntartó sajátos nevelési arculata, vallási identitása és belső szabályrendszere az autonómia védett körébe esik, amennyiben az nem sérti az általánosan kötelező jogi kereteket.

A magyar modellben ezért az egyházi iskola helyzete kettős. Egyrészt a köznevelési rendszer része, és közfeladatot teljesít. Másrészt vallási-világnézeti identitással rendelkező, nem állami intézmény. Ez a kettősség nem ellentmondás, hanem a kapcsolódó modell működési módja: a közfeladat és az egyházi identitás jogilag elválasztható, de intézményesen összekapcsolódhat.

6. Összegzés

Az egyházi iskolák európai helyzete az állam–egyház kapcsolatok történeti sokféleségét tükrözi. Franciaországban a közoktatás erősen szekularizált; a német nyelvterület jelentős részén az állami iskolákban is intézményes vallási-egyházi jelenlét lehet; Olaszországban a megállapodásokon alapuló együttműködés meghatározó; Írországban pedig az oktatás jelentős részben egyházi intézményekre épül. E különbségek önmagukban nem minősíthetők alkotmányellenesnek vagy vallásszabadságot sértőnek. A mérce az, hogy a rendszer biztosítja-e az egyéni vallásszabadságot, a vallási közösségek autonómiáját, a világnézeti pluralizmust és a diszkrimináció tilalmát.

Magyarország ebben az összehasonlításban kapcsolódó modellként írható le. Az állam és az egyház különváltan működik, de a közjó szolgálatában intézményes együttműködés alakult ki közöttük. Az egyházi iskola e modell egyik jellegzetes intézménye: nem állami iskola, de közfeladatot láthat el; vallási identitással rendelkezik, de köznevelési jogi keretek között működik; állami támogatásban részesülhet, de ez nem eredményezheti az egyházi autonómia feladását.

A magyar megoldás lényege tehát nem az állam és az egyház összeolvadása, hanem a különállás melletti kapcsolódás. Az állam semleges marad, mert nem válik vallási tanítás hordozójává. Az egyház autonóm marad, mert saját intézményeiben saját identitását közvetítheti. Az egyházi iskola ennek megfelelően a vallásszabadság intézményes oldalának és a közfeladat-ellátásban való egyházi részvételnek egyik legfontosabb jogi formája.